

➤ Diasporiset kotiinpaluut
ranskankielisessä afrikkalaisessa
nykykirjallisuudessa:
Liikkuvuus, ajallisuus, paikka

—

Anna-Leena Toivanen

K

—
otiinpaluun käsite sulkee sisäänsä liikkuvuuden, ajallisuuden ja paikan ideat: liikkuvuus mahdollistaa paluun paikkaan, johon menneisyys sitoo subjektin.¹ Kotiinpaluun tematiikka voi sisältää myös ajatuksen diasporasta, jolle on ominaista uuden ja entisen yhteisön, kuulumisen ja muistamisen kysymyksien ristiveto (Bruneau 2010, 36). Kotiinpaluut ovat olleet suosittu afro-diasporisen kirjallisuuden aihe aina historiallisista mustista kulttuuriliikkeistä kuten Harlemin renessanssista ja *Négrituresta* tähän päivään (esim. Williams 2006; Goyal 2010; François 2011; Nayak 2013; Ravi 2014; Cousins & Dodgson-Katiyo 2016; Toivanen 2017; Cobo-Piñero 2020). Kotiinpaluun teema toistuu sekä transatlanttisen orjakaupan myötä syntyneiden historiallisten diasporien että kolonialismia seuranneen siirtolaisuuden tuottamien nykypäivän diasporien kirjallisuuksissa. Kuten Sabine Marschall (2022, 11) toteaa, historiallisten diasporien eli Amerikkojen ja Karibian mustan kirjallisuuden kotiinpaluita Afrikan mantereelle leimaa syvä ajallinen ja tilallinen kuilu: orjuuden vuoksi Afrikasta pois joutuneiden jälkeläisillä ei ole henkilökohtaista yhteyttä entiseen kotiin mantereella. Näillä kotiinpalaajilla ei useinkaan ole tietoa siitä, missä ”koti” on tarkkaan ottaen sijainnut. (Emt.) 1900-luvun alkupuolen mustien kulttuuriliikkeiden ideaa kotiinpaluusta motivoi usein toive kadotetun yhteisön löytämisestä ja sitä kautta oman identiteetin vahvistamisesta (François 2011, xv; ks. myös Goyal 2010). Odotukset voivat olla liian idyllisiä verrattuna todellisuuteen, jossa koti ei toivotakaan palaajaa tervetulleeksi eikä lunasta siihen ladattuja toiveita.

Siirtolaisuudesta syntyneiden nykydiasporien kohdalla kotiinpalaajien kokemukset Afrikan mantereesta kotina ovat usein realistisemmat, koska ainakin ensimmäisen sukupolven siirtolaisille kyseessä on paluu paikkaan, missä palaajalla on henkilökohtainen menneisyys (Ledent & Tunca 2014, 113). Nykydiasporien kirjallisuuksissa tämä realismi saa negatiivisiakin sävyjä: Afrikka ei ole mikään ”tervehdyttävä paluun paikka” (Adesanmi 2013, 321–322), ja aikaisemmin idealisoitu kodin käsite kokee inflaation (Ravi 2014, 297). Tilannetta eivät helpota kokemukset, joissa globaalin etelän kotimaan todellisuus yhteiskunnallisine ongelmineen ja poliittisine epävakauksineen aiheuttaa menetyksen ja syyllisyyden tunteita hyväosaisessa ”turisti-natiivissa” (Ravi 2014, 296). Paluun mahdottomuus – sekä symbolisesti että konkreettisesti – on tyypillistä niin historiallisten kuin nykydiasporienkin paluunarratiiveille (Williams 2006; Goyal 2010; François 2011; Arnett 2016; Toivanen 2017).

Tässä artikkelissa tutkin afro-diasporisen kirjallisuuden kotiinpaluita nykypäivän siirtolaisuuden näkökulmasta ja tarkemmin sanoen afroeurooppalaisesta² kontekstista sekä liikkuvuuden, ajallisuuden ja paikan näkökulmista käsin. Vertailevan analyysini aineisto sisältää ranskankielisen afrikkalaisen ja afro-diasporisen nykykirjallisuuden kotiinpaluukertomuksia, joissa Afrikan mantereella sijaitsevan kotinsa jättänyt, Eurooppaan – ranskankielisen kirjallisuuden kohdalla tyypillisesti Ranskaan – muuttanut fiktiivinen päähenkilö tai omaelämäkerrallinen kertoja matkustaa entiseen kotimaahansa. Tarkastele-

mani tekstit eli Amadou Konén *Les Coupeurs de têtes* (Päänleikkaajat) (1997), Nimrodin *L'Or des rivières* (Jokien kulta) (2010) sekä Ken Bugulin *Le Trio bleu* (Sininen kolmikko) (2022) eivät muodosta yhtenäistä joukkoa: ne edustavat sekä fiktiota että omaelämäkertoja, ja niiden kuvaamia kotiinpaluita motivoivat erilaiset syyt. Sen sijaan, että painottaisin luennassani perinteisempiä siirtolaisuus- tai diasporatutkimuksen näkökulmia, joissa korostetaan siirtolaisahmon erityisyyttä (Hui 2016, 74–75) tai diasporan yhteisöllisyyttä (Bruneau 2010; Kleist 2018, 77–8), luen teoksia liikkuvuustutkimuksen (*mobility studies*) näkökulmasta. Liikkuvuustutkimus on yleensä liitetty yhteiskuntatieteisiin, erityisesti sosiologiaan ja ihmismaantieteeseen. Tutkimusala kuitenkin ammentaa humanistisesta tutkimuksesta, minkä lisäksi liikkuvuustutkimuksen kentällä on parhailaan käynnissä humanistinen käänne (Merriman & Pearce 2018, 2–5; Aguiar et al. 2019, 4–10).³ Liikkuvuustutkimus tarkastelee liikkeellä oloa itsessään sen sijaan, että sivuuttaisi sen keskittymällä liikkuvuuden lopputuloksiin tai pelkistäisi liikkeen ainoastaan metaforaksi (Toivanen 2021a, 1–2). Kirjallisessa liikkuvuustutkimuksessa konkretian ja metaforan tasot toki limittyvät, vaikka lähtökohtana onkin liikkuvuuskuvausten lukeminen itsessään merkityksellisinä (ks. Greenblatt 2010, 250; Thomsen et al. 2021, 5).

Analysini painottuu konkreettisten liikkuvuusikäntöjen (*mobility practices*) ja kauttakulkupaikkojen (*places of transit*) (Sheller & Urry 2006) tarkasteluun. Viittaaan liikkuvuusikäntöjen ja kauttakulkupaikkojen esityksiin teksteissä liikkuvuuskuvausina. Tämä liikkuvuutta korostava näkökulma ohjaa myös aineistovalintaani: käsittelemissäni teksteissä kotiinpaluuta on kuvattu myös konkreettisten liikkuvuusikäntöjen kautta – kaikissa nykykirjallisuuden paluukertomuksissa näin ei tietenkään automaattisesti ole. Aikaisempi paluukertomuksia liikkuvuuskuvausten kautta lähestyvä tutkimukseni on paneutunut lentomatkamamiseen (Toivanen 2021b) ja kaupunkiliikkuvuuteen (Toivanen 2022); tässä tarkastelemieni teosten hotelliteema ja julkisen liikenteen kuvaukset tuovat aiheeseen uuden lisän. Kuten Stephen Greenblatt (2010, 250) korostaa, liikkuvuutta on tärkeää lähestyä ensin kirjaimellisella tasolla, sillä ”vasta konkreettista liikettä määrittelevien olosuhteiden ymmärtämisen myötä on mahdollista kunnolla käsittää metaforisia liikkeitä”. Liikkuvuuskuvausten tarkastelu avaa konkreettisen liikkeellä olon merkityksiä diasporiselle identiteetille (Kleist 2018, 81). Liikkeellä olon kokemuksiin syventyvä näkökulma tuo diasporiset paluukertomukset globaaleista ja paikallisista liikkuvuuksista kertovan kulttuurisen kuvaston kartalle sen sijaan, että huomio kiinnittyisi ensisijaisesti liikkeen seurauksiin eli diasporaan tai siirtolaisuuteen. Kuten Tim Cresswell ja Peter Merriman (2013, 9) toteavat, liikkuvuudet tuottavat myös erilaisia liikkuvia subjektiuksia. Liikkuvuustutkimus auttaa toisin sanoen näkemään diasporiset kotiinpalajaajat myös lentomatkaajina, hotelliasujina, jalankulkijoina sekä taksi- tai bussimatkaajina, mikä alleviivaa liikkuvuuksien moninaisuutta ja suhteellisuutta.

Liikkuvuustutkimuksessa korostuu ajatus, ettei liikkuvuutta voi tarkastella huomioimatta sen yhteyttä paikkaan ja aikaan. Konkreettisten liikkuvuusikäntö-

täntöjen, kuten lentomatkailun, autoilun tai kävelyn, tai liikkuvuuden mahdollistavien kauttakulkupaikkojen, kuten lentokenttien ja hotellien, välityksellä mahdollistuu erityinen *mobiili* näkökulma siihen, miten näiden ulottuvuuksien ymmärretään rakentuvan. Yksi liikkuvuustutkimuksen keskeisimmistä tutkijoista, ihmismaantieteilijä Tim Cresswell (2006, 3) erottaa liikkeen (*movement*) liikkuvuudesta (*mobility*). Hän toteaa, että liike on abstraktia ja kontekstista irrallista siinä missä liikkuvuus paikantuu aina tiettyyn ajalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, jolloin se on kyllästetty kulttuurisilla ja henkilökohtaisilla merkityksillä. Cresswellin (2006, 4) mukaan liikkuvuus on ”ajan tilallistumista ja tilan ajallistumista”. Aika ja paikka eivät ole siis pelkästään konteksti, jossa liike ”tapahtuu”, vaan niiden merkitykset syntyvät *liikkeessä* (Cresswell 2006, 4). Tämä ajatus liikkuvuuden, ajan ja paikan saumattomasta yhteen kietoutumisesta motivoi luentaani ranskankielisten afrodiasporisten paluukertomusten liikkuvuuskuvauksista. Diasporisten paluukertomukset sisältävät usein myös *translokaalin* (Mattheis 2019) ulottuvuuden, jossa vanha koti linkittyy nykyiseen esimerkiksi vertailun kautta (Toivanen 2022, 211). Analyysissäni korostuu näkemys, että paluukertomusten liikkuvuuskäytäntöjen ja kauttakulkupaikkojen kuvaukset ovat ajan ja paikan merkitysten tuottamisen ohella tärkeässä roolissa myös kotiinpalaajan hahmon kerronnallisessa rakentumisessa. Liikkuvuuskuvausten kautta aika, paikka ja siirtolaishahmo näyttäytyvät dynaamisina, eivät staattisina.

Vertaileva lukutapani ei perustu yksittäisten tekstien kotiinpaluiden laajamittaiseen käsittelyyn. Pyrin saattamaan erilaisia tekstejä dialogiin piirtääkseni kokonaisvaltaisempaa kuvaa liikkuvuudesta ilmiönä sen sijaan, että näkisin teosten kokonaistulkinnan päämääränä itsessään (ks. myös Pearce 2020, 78–79). Tämä kokonaiskuva tavoittaa toivoakseni jotakin olennaista afro diasporisten paluukertomusten tavoista tuottaa ajallisuutta, paikkaa ja kotiinpalaajan hahmoa liikkuvuuskuvausten kautta. Liikkuvuuskäytäntöjen tai kauttakulkupaikkojen kuvaukset eivät välttämättä ole keskeisessä roolissa kaikissa analysoimissani teksteissä. Liikkuvuus on niin luontainen osa arkipäiväämme, että sen banaaliuden (ks. Binnie et al. 2007) tähden marginaalisilta näyttävät kaunokirjalliset liikkuvuuskuvaukset saattavat helposti jäädä huomioitta. Liikkuvuustutkimus katsoo nimenomaan tämän arkipäiväistymisen verhon taakse keskittymällä *liikkuvuuteen itseensä*. Euroopasta entiseen kotimaahansa palaavan afrikkalaisen siirtolaisen hahmon kautta analyysini tuo diasporisen ja osittain myös globaalin etelän näkökulman liikkuvuuksiin, joita on pitkään tarkasteltu ensisijaisesti globaalin pohjoisen konteksteissa.

Kotiinpalaaja matkustajan penkillä

Tšadista kotoisin oleva, Ranskassa asuva kirjailija Nimrod kuvaa omaelämäkerrallisessa, seitsemästä itsenäisestä luvusta koostuvassa teoksessaan *L'Or des*

rivières (Jokien kulta) (2010, tästä eteenpäin O) useita paluutaan kotimaahansa. Itsenäisyyden ajan paluukertomuksissa Euroopassa korkeakoulututkinnon hankkinut ”*been-to*”-hahmo palasi lopullisesti kotimaahansa osallistuakseen itsenäisen kansallisvaltion rakentamiseen ja nauttiakseen samalla eliitille avautuvista taloudellisista mahdollisuuksista ja sosiaalisesta liikkuvuudesta (Cousins & Dodgson-Katiyo 2016, 3). Nimrodin kertojan paluut sen sijaan ovat väliaikaisia, ja niiden yhtenä tarkoituksena on äidin tapaaminen. Vaikka paluun väliaikaisuus heijasteleekin nykyhetken afrodiasporisten paluukertomusten trendiä, jossa kotiin ei ole tarkoitus palata lopullisesti, ei se kuitenkaan näyt-
täydy synkkänä (vrt. Ravi 2014) tai nostalgisten harhakuvitelmiensä särkymisenä (vrt. Toivanen 2017). Pikemminkin teoksen kotiinpaluita leimaa lämmin sävy ilman, että teksti sortuu romantisointiin tai essentialistisiin käsityksiin identiteetistä ja kuulumisesta. Kuten Srilata Ravi (2014, 297) on todennut, afrodiasporisen nykykirjallisuuden kotiinpaluukertomuksissa korostuu ymmärrys siitä, että diaspora kyseenalaistaa yksioikoiset identiteettidiskurssit, jolloin myös kodin käsite hahmottuu monimutkaisempana. Nimrodin tekstissä entinen ja nykyinen kotimaa limittyvät, eikä koti sijaitse vain yhdessä paikassa (Mojj 2019, 39).

Nimrodin teoksen keskeiset liikkuvuuskuvaukset liittyvät autoiluun. Heti alussa käy ilmi, että kertojan kotipaikassa vallitseva yksityisautoilukulttuuri toimii sosiaalisten erojen tuottajana. Kun kertoja palaa äitinsä luo, hän ”tulee takaisin kuin kerjäläinen, jalan, ilman autoa” (O, 13)⁴ siinä missä hänen ystävänsä ajavat isoilla nelivetomaastureillaan oven eteen. Kertoja selittää, ettei hänen kotimaassaan yksikään merkkihenkilö (*notable*) kävele, maalaten samalla itseironista kuvaa jalkaisin liikkuvasta kotiinpalaajasta elämässään epäonnistuneena luonnonoikkuna (O, 17). Yksityisautoilun symboliarvo menestyksen ja maskuliinisuuden mittarina korostuu länsiafrikkalaisessa kulttuurillisessa kuvastossa (Green-Simms 2017, 10). Tämän kuvaston pohjalta rakentuu myös Nimrodin kotiinpalaajan hahmo tietoisena poikkeuksena sosiokulttuurisen menestyksen vaatimuksiin, joita afrikkalaisessa kirjallisuudessa on toistuvasti liitetty Euroopassa asuvien siirtolaisten kotiinpaluusiin (Cousins & Dodgson-Katiyo 2016, 3). Nimrodin kertoja ottaa etäisyyttä näihin odotuksiin.

Erään kotiinpaluunsa yhteydessä kertoja matkustaa taksilla N’Djamenan lentokentältä kaupunkiin. Kulttuuriset kuvaukset matkoista lentokentältä keskustaan merkitsevät usein matkustajan statuksen muutosta ulkopuolisesta lentomatkaillijasta kiinteämmäksi osaksi kaupunkitilaa (Durante 2020, 22). Nimrodin teoksessa tämä integroituminen kotikaupunkiin liikkuvan ajoneuvon kyydissä ei ole aivan ongelmaton, ja kohtaaminen erityisen kiinnostava paikan, ajan ja liikkuvuuden yhteenkietoutumisen näkökulmasta. Kaupungin keskustassa kertoja huomaa, että bulevardia aikaisemmin kehystäneet mahonkipuut ovat kadonneet sitten hänen viime käyntinsä. Puiden poissaolo saa kertojan ahdistuksen valtaan, ja hän pyytää kuljettajaa laittamaan ilmastoinnin päälle. Autossa ei kuitenkaan ole ilmastointia, ja kuljettaja vastaakin kertojalle:

”[M]issä herra luulee olevansa?” (O, 87)⁵ toivottaen samalla kotiinpalaajan ilmeisen sarkastisesti tervetulleeksi N’Djamenaan. Kun kertoja uskaltautuu kysymään kuljettajalta puista, kuljettaja ei näytä tietävän, mistä tämä puhuu, vaan toteaa, ettei kyseisellä kadulla ole koskaan ollutkaan puita ja kysyy töykeään sävyyn: ”mistäs te oikein ilmestyitte?” (O, 87).⁶ Sanailu kuljettajan ja matkustajan välillä äityy aggressiiviseksi ja eskaloituu pian kuskin tölväisyyen: ”Rauhallisesti, paskapää, nyt ei olla Ranskassa, ota iisisti!” (O, 87).⁷ Kotiinpalaaja nielee kiukkunsa ja vaikenee. Puiden poissaolo jää kuitenkin vaivaamaan häntä, ja hän soittaa myöhemmin kaupungin hallintoon kysyäkseen lisätietoja. Täältäkin ilmoitetaan, ettei bulevardilla ole koskaan ollutkaan puita ja käsketään kertojaa ”pakkaamaan laukkunsa” (O, 88).⁸ Kertoja ihmettelee, mistä puhelimeen vastaaja voi tietää hänen olevan muualta, mihin ääni toteaa: ”Meikäläiset eivät kysele tuollaisia asioita” (O, 88).⁹ Taksissa alkanut kohtaaminen kertoo hämmäntäviä ulottuvuuksia saaneesta kuilusta kotiinpalaajan muistojen ja kotikaupungin nykyisyyden välillä asemoiden palaajan vieraaksi suhteessa kotipaikkaansa. Kulkuneuvon liike kaupungin kaduilla paljastaa tämän kuilun; itse asiassa maiseman vieraus saa luvussa suorastaan absurdit mittasuhteet. Liikkuvan auton sisällä Ranskasta saapuva kotiinpalaaja on häneen vihamielisesti suhtautuvan kuljettajan armoilla, ja sen sijaan että automatka synnyttäisi kotiinpaluun tunteen maiseman tuttuuden kautta, muodostuu siitä kokemus, jonka aikana kertojalle vieras paikallinen osoittaa tylästi hänen kuuluvan muualle.

Tekstissä on myös liikkuvuuskuvaus, joka korostaa kertojan vieraantuneisuuden sijaan hänen kuuluvuuttaan entiseen kotipaikkaan. Kyseisessä kuvauksessa kertoja päättää matkustaa N’Djamenasta Tšadin itäosassa sijaitsevaan Adréen, minne hänen pappina työskennellyt, sisällissodan aikana kuollut isänsä on haudattu. Epävakaan poliittisen tilanteen vuoksi alue ei ole turvallinen, mutta tästä huolimatta sekä Ranskan että Tšadin passit omaava kertoja ei halua ilmoittaa suurlähetystölle matkastaan alueelle. Tämä kertoo hänen haluttomuudestaan positoida itseään ulkopuoliseksi tai turistiksi omassa maassaan. Kulkuneuvon valinnassa turvallisuusnäkökulma kuitenkin lopulta painaa: kertoja mainitsee pidättäytyneensä auton vuokraamisesta, jottei kiinnittäisi ”vallankumouksen vartijoiden” (61–62)¹⁰ huomiota. Kertoja matkustaakin Adréen julkisella kulkuneuvolla, joka virallisen julkisen liikenteen puuttuessa tarkoittaa tässä yhteydessä mantereella laajemminkin yleistä epämuodollista julkista liikennettä. Teksti ei kerro paljoakaan kulkuneuvosta itsestään – oletettavasti kyseessä on jonkinlainen versio eri puolilla Afrikkaa suositusta, pakettiautotyyppisestä minibussista. Joka tapauksessa kokemus antaa kotiinpalaajalle mahdollisuuden sulautua joukkoon ja matkustaa kuin kuka tahansa paikallinen. Toisten matkustajien tavoin valkoiseen *djellabaan* eli pitkään kaapuun ja turbaaniin pukeutuneena hän ”uppoaa massaan” ja matkustaa kuin ”aave aaveiden joukossa” (O, 62).¹¹ Minibussin rajallisessa, täyteen matkustajia lastatussa tilassa ihmiset istuvat lähekkäin, mikä luo julkiselle liikenteelle tyyppillisen väliaikaisen kehollisen läheisyyden tilan (Wilson 2010,

635). Yhdenmukaisen pukeutumisen aikaansaama anonyymius, jossa matkustajat yhdessä muodostavat ”rääsyjen sekamelskan” (O, 67),¹² ei häiritse kertojaa. Hänestä tulee osa pääosin vaiti matkustavaa hetkellistä, sattumanvaraista yhteisöä ja yhdessä matkustamisen kokemusta, jota Alasdair Pettinger (2012, 132) on kuvannut termillä *shared travel-ness*.

Epävirallisen luonteensa vuoksi tämä julkisen liikenteen muoto on aika-taulullisesti ennakoimatonta. Ranskassa oletettavasti nopeatempoisempaan ja säännönmukaisempaan julkiseen liikenteeseen tottunut kertoja kuitenkin suhtautuu ilmeisen kärsivällisesti jopa viiden tunnin odotukseen ennen auton lähtöä asemalta ja alistuu suopeasti myös matkan aikaiseen odotteluun väli-etapeissa. Mukautuminen toisen kotimaan rytmeihin ilmentää halua osoittaa kuuluvuutta ja olla erottumatta joukosta. Matka isän haudalle on ajallisesti motivoitunut – fyysisen liikkuvuuden lisäksi se on matka muistoihin ja ajassa taaksepäin (ks. Marschall 2022, 10). Tässä mielessä matka onkin merkityksellisempi kuin julkisen liikenteen arkipäiväiset siirtymät yleensä: siinä missä kertoja arvelee matkan olevan kanssamatkustajille ”rutiinireissu”, hänelle se merkitsee ”pyhiinvaellusta” (O, 64).¹³ Näin liikkuvuuden banaalit ja ainutlaatuiset merkitykset limittyvät (ks. Adey 2010, 31). Pyhiinvaellusluonteensa vuoksi matka on linkki menneisyyteen, mutta samalla kertojan kokema vähäeleinen, yhtenäiseen vaatetukseen ja fyysiseen läheisyyteen pohjaava kuulumisen tunne sitoo matkaajan kotipaikan nykyhetkeen ja osaksi ”paikallisia”. Minibussimatka edustaa tässä mielessä hyvin erilaista kokemusta kuin kuvaus taksimatkasta lentokentältä kaupunkiin, jossa korostuivat hämmäntävä katkos nykyhetken ja menneisyyden välillä sekä kuulumattomuuden tunne. Nimrodin tekstin liikkuvuuskuvaukset tuovatkin esille eri ulottuvuuksia kotiinpalaajan suhteesta aikaan ja paikkaan: menneisyyden kadottamista, siihen palaamista ja kiinnittymistä nykyhetkeen sekä kotiinpalaajan paradoksaalista kuulumista ja ulkopuolisuutta.

Hotelli kriisin paikkana

Les Coupeurs de têtes (Päänleikkajat) (1997, tästä eteenpäin C) on Norsunluuranikolta Yhdysvaltoihin yliopistouralle lähteneen Amadou Konén surrealistisia ja rikoskirjallisuuden piirteitä saava fiktionaalinen paluukertomus. Konén päähenkilö-kertoja palaa Ranskasta kuvitteelliseen afrikkalaiseen kotimaahansa, joka muistuttaa kirjailijan entistä kotimaata (Borgomano 1997, 60). Kotiinpaluu on Konén romaanissa pettymyksen värittämä kahdella afrikkalaisille paluukertomuksille tyypillisellä tavalla (ks. Cousins & Dodgson-Katiyo 2016, 3). Yhtäältä taloudellisepoliittisen kriisin partaalle luisunut, mystisten ”päänleikkaajien” riivaama kotimaa osoittautuu pettymykseksi kotiinpalaajalle. Toisaalta kotiinpalaaja itse näyttää epännistujana, koska elämä Ranskassa ei ole lunastanut niitä taloudelliseen ja sosiaaliseen asemaan liittyviä odotuksia, joita Afrikassa

*Liikkuvuustutkimus auttaa näkemään diasporiset
kotiinpalaajat myös lentomatkaajina, hotelliasujina,
jalankulkijoina sekä taksi- tai bussimatkustajina,
mikä alleviivaa liikkuvuuksien moninaisuutta ja
suhteellisuutta.*

---

siirtolaisuuteen Euroopassa usein yhdistetään ja joihin Nimrodinkin tekstissä autolla ja jalkaisin liikkumisen vastakkainasettelulla viitataan. Konén romaanissa entinen kotimaa kuvataan varsin kielteisessä valossa: sitä määrittävät yhteiskunnalliset ongelmat, kuten korruptio, köyhyys ja poliittinen väkivalta. Konén teos muistuttaa näiltä osin erästä toista 1990-luvun puolivälin paluukertomusta eli Daniel Biyaoulan romaania *L'Impasse* (Umpikuja) (1996), jossa Ranskassa asuvan päähenkilön paluu Kongon Brazzavilleen on lähes dystooppinen kokemus (ks. Toivanen 2022, 216–218). Nimrodin henkilökohtaisia muistoja korostavaan ja hieman haaveelliseen näkökulmaan verrattuna Konén ote on yhteiskunnallisempi; paluusta puuttuu Nimrodin teokselle tyypillinen lämminhenkinen, välillä haikeuttakin huokuva keveys. Samalla Konén päähenkilö vaikuttaa hieman eksyneeltä – häneltä tuntuu puuttuvan kyky tulkita entisen kotimaansa tilannetta ja epävarman asemansa vuoksi hän on pitkälti muiden armoilla.

Päähenkilöä kotiin ajava haave uudesta alusta on ideana sikäli ironinen, että hänellä on takanaan jo yksi epäonnistunut uusi alku Ranskassa: kesken jääneet arkkitehtuuriopinnot eivät ole ainakaan edesauttaneet odotettua luokkanou-sua, mikä afrikkalaiselle siirtolaiselle voi joka tapauksessa jäädä isäntämaassa pelkäksi haaveeksi. Lisäksi hänelle vaimoksi lähetetty nainen on ajautunut ensin seksityöhön ja sitten itsemurhaan. Uuden alun tematiikan myötä paluu saakin erityisen temporaalisen ulottuvuuden: paluuta ei motivoi niinkään nostalginen halu verestää vanhoja muistoja kuin tulevaisuusorientoituneet odotukset, joissa entinen kotimaa on kertojalle uuden alun paikka samaan tapaan kuin Ranska ennen sinne lähtöä. Kerronta kyseenalaistaa tätä päähenkilön visiota heti alusta alkaen.

Ajatus kotiinpalaajan identiteetistä välitilassa ja liikkeessä olevana välittyy romaanin alkuun sijoitetusta taksimatkakuvauksesta, jossa päähenkilö matkustaa Nimrodin kertojan tavoin lentokentältä pääkaupungin keskustaan. Matkan aikana kertoja kuvailee teoksen nimessäkin esiintyvää, kotimaassa pelkoa kylväävää päänleikkausilmiötä. Kuvaus saa surrealistisia ulottuvuuksia, minkä vuoksi jää epäselväksi, ovatko ihmisten päitä leikkaavat ja niitä eteenpäin myy-

vät salaperäiset päänleikkaajat todella olemassa vai onko kyseessä metafora valtaeliitin pyrkimyksille manipuloida massoja. Taksinkuljettaja on päänleikkaaja koskevista huhuista kauhuissaan, kun taas päähenkilö pitää ilmiötä kollektiivisena psykoosina ja on pikemminkin huolissaan omasta ”epävarmasta tilanteestaan” eli ”ei kovinkaan kunniakkaasta kotiinpaluustaan mustana lampaan” (C, 12).¹⁴ Päähenkilön tilanteen epävakaus kiteytyy tekstissä siihen, ettei hänellä ole tietoa tulevasta yöpaikastaan ennen seuraavaksi päiväksi suunniteltua matkaa pääkaupungista pikkukaupunkiin, jossa hänen lapsuudenystävänsä on luvannut majoittaa hänet ja auttaa häntä saamaan elämänsä raiteilleen. Toisinaan lentokenttä toimii paluukertomuksissa iloiset kotiinpaluuruutuaalit käynnistävänä tilana, jossa läheiset ottavat kauan poissa olleen kotiinpalaaajan riemuiten vastaan (Durante 2020, 163). Konén kotiinpalaaajaa ei kuitenkaan kukaan ole vastassa, mikä kertoo hänen ulkopuolisuudestaan sekä siitä, ettei hänen paluussaan ole juurikaan aihetta juhlaan. Lisäksi päähenkilön huuera taloudellinen tilanne alleviivaa hänen epäonnistumisestaan ulkomailla.

Tässä kohtaa kertomuksen keskiöön nousee hotelli – tapahtumapaikka ja trooppi, joka samanaikaisesti paitsi korostaa kotiinpalaaajan ulkopuolisuutta ja taloudellis-yhteiskunnallista epäonnistumista myös alleviivaa kotimaan moraalista kriisiä. Hotellit ovat liikkuvuustutkimuksen näkökulmasta merkityksellisiä paikkoja siksi, että esimerkiksi lentokenttien ja asemien ohella ne ovat liikkuvuusinfrastruktuuria, joka on itsessään liikkumaton mutta joka mahdollistaa liikkuvuuden (Hannam et al. 2006, 3). Kuten useat tutkijat ovat todenneet, hotelli on moderniteetille ja globaalille aikakaudelle tyypillinen tila, johon kiteytyy ajatus väliaikaisuudesta ja tauosta liikkeen keskellä (Matthias 2006, 41; Davidson 2018, 4–5; Short 2019, 1, 3; Despotopoulou et al. 2023, 1). Taksinkuljettaja ehdottaa päähenkilölle hotellia, ”joka sijaitisi lähellä laguunia korttelissa, jossa kaikkein kurjin huono-osaisten kaupunginosa kohtasi kaikkein rikkaimpien asuinalueen” ja jonka huonevalikoima hintoineen vaihtelee laidasta laitaan (C, 12–13).¹⁵ Päähenkilö toteaa, ettei hän ”ymmärrä kovinkaan hyvin hotellin standardien joustavuutta” (C, 13),¹⁶ mutta sen sijainti lähellä lentokenttää ja edulliset hinnat vetoavat häneen, joten hän hyväksyy kuljettajan ehdotuksen. Hotellin nimi ”Le Coin Chaud” (Kuuma paikka) rauhattomine ja seksuaalisine konnotaatioineen ei herätä epäilyksiä päähenkilössä.

Konén tekstissä halvan hotellin trooppi toimii paitsi kotiinpalaaajan epäonnistumisen ja minnekään kuulumattomuuden kuvastajana myös entisen kotimaan yhteiskunnallisen kriisin peilinä. Hotelli näyttää ”synkältä ja epämääräiseltä rakennukselta” (C, 13).¹⁷ Synkkyys ja epämääräisyys vihjaavat kansakunnan kriisistä ja luovat siten varjon päähenkilön tulevaisuuden toiveiden ylle. Samalla hotellin edullisuus kertoo kotiinpalaaajan taloudellisen epäonnistumisen määrittäjästä kotiinpaluusta. Epämääräisyys viittaa myös siihen, ettei päähenkilö tunnu käsittävän, millaiseen majapaikkaan taksikuski on hänet tuonut. Vastaanottovirkailija kertoo hänelle kaikkien huoneiden olevan varattuja mutta vakuuttaa, että mikäli hän jaksaa odottaa puoleen yöhön, löytyy vapaa huone varmasti.

Päähenkilön istuessa hotelliaulan ”saastaisella sohvalla” hän havaitsee ”vieraiden käyttäytyvän oudolla tavalla” (C, 13)¹⁸: kaikki ovat pariskuntia ilman matkatavaroita ja viipyvät huoneissa vain puolisen tuntia. Vihjaamalla majapaikan olevan niin sanottu tuntihotelli teksti liittää paikkaan poikkeavuuksien ja kulttuuristen tabujen merkityksiä, jotka ovat tyypillisiä halpahotellien ja motellien kulttuurisille representaatioille (van Herk 2014, 145). Seksuaalisen ”moraalittomuuden” ohella hotelliin, monien sosiokulttuuristen rajanylitysten tilaan (Despotopoulou 2023, 3), kiteytyy myös jälkikoloniaalisen kansakunnan eliitin ja vallankäyttäjien korruptoituneisuus. Vastaanottovirkailijan mukaan “[m]inisterit, yritysjohtajat, kansanedustajat, [ja] pormestarit, eli kaikki, jotka keräävät toisten ihmisten rahoja ja kuluttavat ne laskematta tulevat tänne ja hankkivat itselleen luksustyyttöjen palveluita” (C, 15).¹⁹ Virkailija uskoo, että maan kannalta tärkeimmät päätökset tehdään hotellin luksussiivessä, johon ainoastaan harvoilla ja valituilla on pääsy. Lopulta käy ilmi, että päähenkilön rahat riittäisivät juuri ja juuri halvimpaan hotellihuoneeseen. Tästä syystä hän päätyy lähtemään paikalta seuraansa lyöttäytyvän nuoren seksityöläisen matkassa: nainen lupaa majoittaa hänet kaupungin laitamilla huono-osaisessa korttelissa sijaitsevaan kotiinsa, josta päähenkilön on määrä lähteä jatkamaan matkaa seuraavana aamuna. On merkityksellistä, että nuori nainen olettaa päähenkilön olevan menestyksekkäs mahtimies pelkästään siksi, että tämä on juuri palannut Ranskasta.

Hotelli on Konén romaanin alussa keskeisessä kerronnallisessa roolissa: se edustaa kotiinpalaajaan sekä kotipaikkaan liittyviä epäonnistumisia ja kriisejä. Hotelli on tekstissä kansallisen kriisin ja korruption näyttämö, joka kertoo jälkikoloniaalisen kansallisvaltion jakautumisesta valtaeliittiin ja huono-osaisiin kansanosiin. Siinä missä aikaisempien, itsenäisyyden alkuaikojen paluukertomusten Euroopassa opiskelleet kotiinpalaajat kuuluivat lähtökohtaisesti eliittiin, haastaa Konén päähenkilö tämän oletuksen. Hän joutuu elämään uudelleen epäonnistumistaan siirtolaisena, joskin tällä kertaa eri roolissa ja paikassa eli kotiinpalaajana entisessä kotimaassaan. Uuden alun korvaa toisto ja odotettu tulevaisuus lykkääntyy.

Lähdön ja paluun kehät

Ken Bugul on senegalilainen pitkän linjan kirjailija, jonka romaani *Le Trio bleu* (Sininen kolmikko) (2022, tästä eteenpäin T) tarttuu ajankohtaiseen ja ranskankielisessä afrikkalaisessa kirjallisuudessa jatkuvasti suosiotaan kasvattavaan aiheeseen eli paperittomien siirtolaisten matkoihin eri puolilta Afrikkaa eurooppalaisiin merellisiin periferioihin ja niistä edelleen kohti maanosan metropoleja. Vaikka siirtolaismatkojen myötä romaanin ydinteema näyttää liittyvän lähtemiseen, on paluun idea kirjoitettu sen kiinteäksi osaksi. Kuten kertoja toteaa, lähtöpäätös ei kerro niinkään siirtolaisten halusta tavoitella parempaa elämää muualla kuin saada parempi elämä kotona (T, 76). Tässä mie-

lessä Bugulin romaani eroaa Konén kertomuksesta, jossa paluu on epäonnistumisen sanelema. Siirtolaisuus ja kotiinpaluu nivoutuvat Bugulin teoksessa erotamattomasti yhteen – jopa siinä määrin, että lopussa epäonnistuneen paluun pakottamana päähenkilö päättää taas lähteä tietämättä kuitenkaan minne. Siirtämällä painopisteen lähtemisestä paluuseen ja lopulta paluun ja lähtemisen kehään Bugulin romaani paitsi nyrjäyttää perinteisen siirtolaisromaanin asetelmaa, jossa huomion keskiössä on uusi (kohde)kotimaa, myös haastaa yksioikoisia käsityksiä afrikkalaisten siirtolaisten ”halusta muualle” (ks. Wihtol de Wenden 2017, 21). Siinä missä Nimrodin tekstissä vuorottelevat lähdöt ja paluut kertovat kahdesta kodista, Bugulin romaanissa lähtöjen ja paluiden dialogilla on levottomampi sävy, joka kieli pikemminkin ahdistavasta kodittomuudesta kuin vapaudesta tuntee kuuluvuutta useampaan paikkaan samanaikaisesti.

Putkimiehenä Euroopassa itsensä elättäneen päähenkilö Góoran paluuta motivoivat naiivin kliseiset haaveet, jotka liittyvät ranskankielisissä afro diasporisissa paluunarratiiveissa yhä vahvana elävään maskuliiniseen stereotypiaan menestyksekkäästä siirtolaisahmasta: oma huvila ja kaunis nainen (ks. esim. Toivanen 2021a, 136; siirtolaisiin liittyvistä stereotypioista ja odotuksista ks. myös Cévaër 2008; Mapangou 2021). Nämä haaveet ovat ruokkineet päähenkilön seitsemän vuotta kestänyttä Euroopan- ja erityisesti Pariisin-jaksoa. Samaan tapaan kuin Konén romaanissa, paluu assosioituu ajallisesti menneisyyden sijasta tulevaisuuteen – sillä erotuksella, että Bugulin romaanissa paluu on kuulunut tulevaisuudensuunnitelmiin koko ajan eikä vasta siinä vaiheessa, kun tulevaisuus toisaalla epäonnistuu. Verrattuna lähtöön sekä monivaiheiseen ja riskialttiiseen matkaan Afrikan mantereelta Välimeren yli Eurooppaan päähenkilön suhteellisen vaivaton paluuliikkuvuus kertoo tarinaa sosioekonomisesta onnistumisesta: epäviralliset reitit, huonokuntoiset kulkuneuvot ja ennakoimattomat aikataulut vaihtuvat ennakoitaviin ja luotettaviin taksiin ja lentokoneeseen. Vaikka päähenkilö lentää ensimmäistä kertaa palatessaan Senegaliin, ei kerronta juurikaan huomioi tätä uutta kokemusta vaan keskittyy paluun hänessä herättämiin ajatuksiin. Paluuhaavetta ja sen hyväuskoisia motiiveja alkavat jo lennon aikana varjostaa innostuksen puute ja levottomuus (T, 191). Lentämiselle tyyppillinen liikkeen ja liikkumattomuuden ristiriita, joka tiivistyy lentomatrustajan istumiseen paikallaan nopeaa vauhtia etenevässä lentokoneessa, on omiaan hiljaisiin itsetutkiskelun hetkiin (Durante 2020, 195–196). Tällaiset ahdistuneiden ajatusten sävyttämät lentomatkakuvaukset toistuvat afro diasporan paluukertomuksissa: lentokoneessa kotiinpalaaaja usein vaipuu ajatuksiinsa, jotka pyörivät paluun herättämän kuulumattomuuden, syyllisyyden ja epävarmuuden ympärillä (Toivanen 2021b, 602–603).

Kuvaus kotiinpaluulentokentästä vahvistaa kotiinpaluun matkan aikana hieman yllättäen saamaa levotonta vaikutelmaa. Lentokentällä kertoja kuvailee muiden kotiinpalaaajien tapaa ilmentää oletettua menestystään pukeutumisella ja ylimielisellä käytöksellä. Kertoja kuvaa myös lentokentän kaotista tunnelmaa, jossa tullimiesten lahjuspyynnöt ja aggressiivisesti palvelujaan

tarjoavat matkatavaroiden kantajat luovat negatiivista ensivaikutelmaa entisestä kotimaasta (T, 192–3). Päähenkilön pettymystä lisää se, ettei hänen enonsa ole lupauksistaan huolimatta tullut häntä vastaan vaan lähettänyt tilalleen päähenkilölle tuntemattoman nuoren miehen. Kuten Konénkin lentokenttäkuvauksessa, tämä yksityiskohta alleviivaa palaajan kuulumattomuutta ja vihaa, ettei paluu ole odotetunlainen uusi alku. Enon poissaolo lentokentältä on merkityksellistä siksi, että hänellä on ollut keskeinen rooli päähenkilön huvilan rakennusprojektissa tämän lähettämän rahan vastaanottajana. Hyväuskoiselle päähenkilölle totuus paljastuu vasta myöhemmin, mutta afrikkalaisia siirtolaispaluukertomuksia tunteva lukija saattaa jo tässä vaiheessa uumoilla, että huvilarahat ovat päättyneet enon taskuihin. Tarinan edetessä käy myös ilmi, että eno on nainut päähenkilön rakastetun.

Kuten Konén romaanin kotiinpaluussa myös Bugulin teoksessa hotelli on keskeinen kauttakulkutyypinen tapahtumapaikka ja trooppi. Matkalla taksissa lentokentältä päähenkilöä hakemaan tullut nuori mies kehottaa päähenkilöä istuutumaan auton takapenkille ”kuin johtaja” (T, 195).²⁰ Päähenkilö ei ole innostunut tästä näytelmästä, joka rakentuu paikallisten epärealistisille odotuksille kotiinpalaajista menestyjinä. Hän vilkuilee auton ikkunasta muuttuneita maimia, jotka saavat hänet tuntemaan itsensä ”eksyneeksi” (T, 195)²¹ hieman samaan tapaan kuin Nimrodin kertoja taksimatkallaan lentokentältä kaupunkiin. Vaikutelmaa suuntavaiston katoamisesta lisää se, ettei hän tiedä, minne taksi on menossa. Määränpääksi paljastuu hotelli, jonne eno on käskenyt hänet viemään. Hotellin nimi ”Hôtel de Plage” (Rantahotelli) (T, 195) tuo oman ironisen lisänsä tarinaan, jossa päähenkilön tuoreimmat kokemukset rannoista liittyvät hänen Euroopan-matkansa laittomiin, hengenvaarallisiin merenylityksiin. Näin kertonta paitsi korostaa eroa kotiinpalaajan ja paperittoman siirtolaismatkaajan välillä myös alleviivaa rannan ja meren merkityksiä paikkoina, joissa kiteytyy erilaisten, joskin rinnakkaisten globaalien liikkuvuuksien eriarvoisuus (ks. Huggan 2009, 3). Hotellin nimi myös alleviivaa merenrantojen ”siirtolaiskriisin” myötä korostunutta, tilatodellisuuksia yhdistelevää heterotopia-luonnetta (Foucault 2004), jossa turistien ja paperittomien siirtolaisten ristiriitaiset todellisuudet kohtaavat (Pugliese 2009, 664, 674). Hotellihuone assosioituu mereen ja sitä kautta hyväosaisten vapaa-ajan liikkuvuuksiin. Näin siitä tulee tila, joka symboloi kotiin palaaviin siirtolaisiin kohdistettuja odotuksia ja siirtolaisten paineita vastata niihin valheellisestikin. Nämä odotukset tiivistyvät päähenkilön enon yhteyshenkilönä toimivan nuoren miehen yli-innokkaisiin toivomuksiin saada kuulla päähenkilön tarinoita Euroopasta sekä hänen toistuviin, päähenkilöä ärsyttäviin näkemyksiinsä siitä, miten kotiinpalaajan status houkuttelee naisia. Koska Bugulin kotiinpalaaja ei ole halukas osallistumaan tähän esitykseen, hotellihuoneesta tulee konkreettisen jumiin jäämisen kokemuksen ja paluun lykkäytymisen ohella myös hänen vieraantuneisuutensa symboli.

Hotellihuoneesta muodostuu kotiinpalaajalle vankila tai ansa: se on välitila, jossa hän irtautuu ympäröivästä ajasta ja paikasta – yhtäältä entisen kotipaikan

ympäröivästä todellisuudesta, toisaalta myös paluuseen assosioituvasta tulevaisuudesta. Päähenkilön odottaessa pääsyä tapaamaan enoan hänen elinpiirinsä supistuu hotellihuoneeseen, jossa hän viettää ison osan ajastaan nukkuen tai silmät kiinni maaten muistellen matkaa Eurooppaan, taakse jätettyä elämää Pariisissa ja ystäviään siellä: ”Hän kulutti aikaansa sängyn ja ikkunan välillä, josta hän katsoi horisonttia ajatellen François’ta ja Suleimania Umpikujan [nimitys, jolla ystävykset kutsuvat kotikatuaan Pariisissa] yksiosä” (T, 210).²² Tämä kertoo paluun tulevaisuusodotusten vähittäisestä murenemisestä, minkä lisäksi kerronta luo mielikuvamatkailun myötä translokaaleja yhdyssiteitä paikkojen välille. Näin teksti alkaa kyseenalaistaa päähenkilön ajatusta yhdestä oikeasta kodista. Hotellihuone ei ole koti, ja siihen liittyvä ajallinen epävarmuus – milloin eno tulee, milloin päähenkilö pääsee näkemään huvilansa ja kihlattunsa – lykkää hänen kotiinpaluutaan. Hotellihuoneelle tyypillinen väli-tilamaisuus näyttäytyy vankilana, mikä heijastelee päähenkilön kokemuksia vastaanottokeskuksista – Agieria (2019) lainaten niiden heterotopia-luonnetta sekä tunnetta ajan pysähtymisestä (Griffiths et al. 2013, ei sivunumeroita). Paralleeli hotellihuoneen ja vastaanottokeskuksen välillä purkaa näiden kahden kauttakulkutilan vastakohtaisuutta ja kiinnittää samalla huomion siihen, miten hotellit nykyään toimivat vankilan jatkumoina, joita käytetään rajoittamaan siirtolaisten liikkuvuutta (Davidson 2018, 119; Burridge 2023).

Hotellihuoneen ohella keskeinen liikkuvuuskuvaus romaanissa on kotiinpalaajan matka julkista liikennettä käyttäen tapaamaan tätiään, joka paljastaa hänelle totuuden huvilasta ja rakastetusta. Matka kylään ei tässä yhteydessä ole perinteinen paluukertomusten trooppi, jonka ytimessä on ajatus paluusta juurille eli menneisyyteen; pikemminkin se merkitsee kotiinpaluun ja valoisan tulevaisuuden hauraan linkin lopullista murtumista. Tämän lisäksi paluumatkan kuvaus antaa kotipaikan todellisuudesta karun vaikutelman tähän asti lähinnä hotellihuoneensa suojassa – tai sen vankina – aikaansa viettäneelle päähenkilölle. Asema, jolta minibussi eli puskataksi lähtee, ei enää sijaitse entisellä paikallaan, jonka ovat vallanneet ulkomaalaiset rakennuttajat. Tämä ohimennen mainittu yksityiskohta alleviivaa neokolonialististen valtarakenteiden sitkeää otetta globaalissa etelässä. Muut muutokset paljastuvat päähenkilölle tämän matkatessa taksilla asemalle:

Asiat olivat huonommin kuin seitsemän vuotta sitten. Kortteleissa, joiden läpi hän kulki, vallitsi sekasorto. Góora ei voinut kuvitella huvilaansa sellaiselle alueelle. Valtavia liikenneuuhkia. Tuuli riepotteli ajoradan yli jalankulkusilloilla käveleviä ihmisiä. Góora sulki silmänsä tältä sekasorrolta. Kuljettajan lähestyessä asemaa Góora pohti itsekseen, mahtaisiko kuski mahtua verisillä ruhoilla täyteen lastattujen hevoscärryjen ohi. Oli autoja, rekkoja, pakettiautoja, kuljetuskärryjä. Jalkakäytävät olivat tukossa ja samoin ajoradat, joista ajoneuvot kävivät taistelua katukauppiaiden kanssa. [--] Góora oli typerytynyt. Miten tästä kaupungista oli tullut aikapommi? (T, 219.)²³

Asemalla kotiinpalaaja todistaa luovaa, urbaania arkipäivän selviytymiskamppailua:²⁴ puskataksien kovaotteiset sisäänheittäjät tarttuvat hänen reppuunsa ja yrittävät saada häntä nousemaan omaan kulkuneuvoonsa määränpäättä tiedustelematta. Kotiinpaluukaupunki näyttäytyy päähenkilölle kaotettuna, mikä kertoo hänen vieraantumisestaan sen arjesta sekä kielii kotiinpaluun tuottamasta pettymyksestä. Bugulin romaanin liikkuvuuskuvaukset nivovat kotiinpaluun ajallisuuksia ja paikkoja niin sanotun siirtolaiskriisin kontekstiin ja liikkuvuuden ja liikkumattomuuden jatkumoon. Lähteminen ja paluu muodostavat kehän, jossa linkittyvät paremmasta tulevaisuudesta haaveilevan siirtolaisen ja kotiinpalaajan liikkuvuudet. Bugulin tekstin kotiinpaluuseen liittämät myönteiset merkitykset muuttuvat pettymysten myötä kodittomuudeksi, jossa liikkeellä olosta tulee olosuhteiden sanelema pakko ja itsetarkoitus.

Lopuksi

Afrodiasporisen nykykirjallisuuden kotiinpaluut monimutkaistavat kodin käsitteen asettamalla sen symbolisesti lainausmerkkeihin tai monikkomuotoon: kotia ei ole tai niitä on useita. Tässä artikkelissa olen analysoinut ranskankielisiä kotiinpaluunarratiiveja keskittymällä kolmen eri tekstin liikkuvuuskuvauksiin eli kotiinpalaajien kokemuksiin liikkeellä olosta eri kulkuneuvoissa sekä oleskelusta kauttakulkupaikoissa. Globaalien liikkuvuuksien aikakaudella diasporiset kotiinpaluut muodostavat kääntöpuolen postkoloniaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa huomattavasti enemmän huomiota saaneille kertomuksille lähtemisestä ja siirtolaisuudesta erityisesti lännessä. Paluukertomusten liikkuvuuskuvausten myötä päästään perinteisempien siirtolais- ja diasporanäkökulmien tuolle puolelle eli liikkuvuuden seurauksista liikkuvuuteen itseensä – liikkeellä olon ruumiillisuuteen ja siihen, miten laajemmin ymmärrettävät globaalit liikkuvuudet ja paikalliset, arkipäiväiset liikkuvuuden muodot nivoutuvat toisiinsa. Tässä tarkastelemistani teksteistä Nimrodin teoksen autoilusta kertovia liikkuvuuskuvauksia leimaa kotiinpalaajan tasapainoilu kuulumisen ja ulkopuolisuuden sekä menneisyyden ja nykyhetken välillä. Konén romaanissa hotelli ilmentää sekä kotiinpalaajan epäonnistumisia että kansakunnan moraalista kriisiä, ja kotiinpaluuseen liittyy toisteinen toive uudesta alusta. Bugulin teoksessa kotiinpaluun ajatus on kirjoitettu osaksi lähtemistä, joskin lopussa toiveen kodista korvaa itsetarkoituksellinen liike. Lisäksi romaani korostaa globaalien liikkuvuuksien suhteellisuutta tuomalla yhteen paperittoman siirtolaisen ja melko hyväosaisen kotiinpalaajan todellisuuksia hotellikuvausten kautta. Afrikkalaiset ja afrodiasporiset nykykirjallisuudet kyseenalaistavat kotiinpaluun ajatuksen usein jo ennen varsinaista fyysistä matkaa. Todelliseen liikkeeseen kodin merkitykset ja kysymys kuulumisesta pääsevät kuitenkin silloin, kun konkreettinen liikkuvuus aktivoi palaajan suhteen kotiinpaluun aikaan ja paikkaan.

Loppuviitteet

- 1** Tämä tutkimus on saanut rahoitusta Suomen Akatemialta, hankenumero 330906.
- 2** Afroeurooppalaisuudella viitataan tässä tarkastelemieni kotiinpaluiden kontekstiin eli näiden kahden mantereen välisiin ja kansakuntien rajat ylittäviin liikkuvuuksiin. Afroeurooppalaisuudella ja Afro-Euroopalla voidaan tarkoittaa myös afrikkalaistaustaisten eurooppalaisten identiteettiä (Brancato 2008) tai korostaa mantereiden yhteistä menneisyyttä ja nykyhetkeä (Olaussen 2009, ix).
- 3** Kirjallisuudentutkijat ovat olleet hitaita tarttumaan liikkuvuustutkimuksen tarjomiin näkökulmiin (Pearce 2020). Tämä hitaus näkyy erityisen voimakkaasti jälkikolonialisen kirjallisuudentutkimuksen sekä siirtolaisuus- ja diasporakirjallisuuksien tutkimuksessa, jossa liikkuvuustutkimuksen näkökulmat ovat päässeet varsin harvoin esiin siitäkin huolimatta, kuinka keskeinen elementti liikkuvuus on jälkikolonialisessa, globalisoituneessa maailmassa (Toivanen 2021a, 1–2).
- 4** ”je reviens comme un mendiant, à pied, sans voiture”.
- 5** ”Où vous croyez-vous, monsieur?”
- 6** ”[D]’où sortez-vous?”
- 7** ”Doucement, merdeux, ce n’est pas la France ici, on se calme!”
- 8** ”Refaites vos bagages.”
- 9** ”Les nôtres ne nous posent pas ce genre de questions.”
- 10** ”les gardiens de la révolution”.
- 11** ”un fantôme parmi d’autres fantômes”.
- 12** ”un ramassis de friperies”.
- 13** ”un voyage de routine”; ”un pèlerinage”.
- 14** ”ma situation [--] précaire[--]”, “[le] retour peu glorieux de la brebis galeuse”.
- 15** ”situé non loin de la lagune dans un quartier qui marquait la transition entre le

quartier populaire le plus sordide et le plus riche des quartiers résidentiels.”

16 ”Je ne comprenais pas très bien la flexibilité du standard dans cet hotel”.

17 ”une bâtisse sombre et imprécise”.

18 ”dans le divan crasseux”; ”les clients se comportaient de façon étrange”.

19 ”Les ministres, les directeurs de société, les banquiers, les députés, les maires: tous ceux qui ramassent l’argent des autres et le dépensent sans compter viennent ici s’offrir des filles de luxe”.

20 ”comme un patron”.

21 ”désorienté”.

22 ”Il passa son temps entre le lit et la fenêtre où il regardait l’horizon, en pensant à François et à Suleiman dans le studio de l’Impasse”.

23 ”C’était pire que ce qu’il avait laissé sept ans plus tôt. C’était l’anarchie dans les quartiers traversés. Góora n’imaginait pas sa villa située dans de telles zones. Il y avait des embouteillages monstres. Les piétons qui empruntaient les passerelles enjambant les voies étaient ballotés par le vent. Góora ferma les yeux pour ne pas voir toute cette anarchie. Quand le chauffeur arriva aux abords de la gare routière, Góora se demanda si ce dernier pourrait passer entre les charrettes tirées par des chevaux, surchargées de carcasses de viande ensanglantées. Il y avait des voitures, des camions, des taxi-bagages, des pousse-pousse. Les trottoirs étaient encombrés, ainsi que les chaussées, que les véhicules se disputaient avec les vendeurs à la sauvette [--]”.

24 Tähän arkipäivän selviytymiseen länsiafrikkalaisissa kaupungeissa liittyen ks. Ato Quaysonin (2014, 199–202) ja Ashleigh Harrisin (2020, 12) keskustelu afrikkalaisesta *shutler*-hahmosta.

Lähteet

Aineisto

- T = Bugul, Ken 2022. *Le Trio bleu*. Paris: Présence Africaine.
C = Koné, Amadou 1997. *Les Coupeurs de têtes*. Saint-Maur: Sépia.
O = Nimrod 2010. *L'Or des rivières*. Paris: Actes Sud.

Tutkimuskirjallisuus

- Adesanmi, Pius 2013. Transmodernity and Francophone African Migritude Fiction. Teoksessa *Paris, Capital of the Black Atlantic. Literature, Modernity, and Diaspora*. Toim. Jeremy Braddock & Jonathan P. Eburne. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 312–29.
- Adey, Peter 2010. *Mobility*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203875483.
- Agier, Michel 2019. Camps, Encampments and Occupations. From the Heterotopia to the Urban Subject. *Ethnos. Journal of Anthropology* 84(1), 14–26. DOI: 10.1080/00141844.2018.1549578.
- Aguar, Marian, Charlotte Mathieson & Lynne Pearce 2019. Introduction. Mobilities, Literature, Culture. Teoksessa *Mobilities, Literature, Culture*. Toim. Marian Aguilar, Charlotte Mathieson & Lynne Pearce. Cham: Palgrave Macmillan, 1–31. DOI: 10.1007/978-3-030-27072-8_1.
- Arnett, James 2016. No Place Like Home. Failures of Feeling and the Impossibility of Return in Dinaw Mengestu's *The Beautiful Things That Heaven Bears*. Teoksessa *Diaspora and Returns in Fiction. African Literature Today*. Toim. Helen Cousins & Pauline Dodgson-Katiyo. Woodbridge: James Currey, 103–22.
- Binnie, Jon, Tim Edensor, Julian Holloway, Steve Millington & Craig Young 2007. Mundane Mobilities, Banal Travels. Editorial. *Social & Cultural Geography* 8(2), 165–74. DOI: 10.1080/14649360701360048.
- Biyaoula, Daniel. 1996. *L'Impasse*. Paris: Présence Africaine.
- Borgomano, Madeleine 1997. Review of Koné, Amadou, *Les coupeurs de têtes*, Roman, Céda / Sépia, Abidjan, Paris, 1997, 191 pages. *Études littéraires africaines* (7), 59–60. DOI: 10.7202/1042113ar.
- Brancato, Sabrina 2008. Afro-European Literatures. A New Discursive Category. *Research in African Literatures* 39(3), 1–13. DOI: 10.2979/RAL.2008.39.3.1.
- Bruneau, Michel 2010. Diasporas, Transnational Spaces and Communities. Teoksessa *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories, and Methods*. Toim. Rainer Baubök & Thomas Faist. Amsterdam: Amsterdam University Press, 35–50.
- Burridge, Andrew 2023. Towards a Hotel Geopolitics of Detention. Hidden Spaces and Landscapes of Carcerality. *Environment and Planning C: Politics and Space* 8.6.2023 (online). DOI: 10.1177/23996544231157254a.
- Cévaër, Françoise. 2008. Les stéréotypes, vecteurs de la constriction identitaire chez Biyaoula. *Présence Francophone. Revue internationale de langue et de littérature* 71(1), artikkeli no. 10, 1–20.
- Cobo-Piñero, Rocio 2020. Part Returnee and Part Tourist. Teoksessa *Afropolitan Literature as World Literature*. Toim. James Hodapp. New York: Bloomsbury Academic, 167–84. DOI: 10.5040/9781501342615.ch-010.
- Cousins, Helen & Pauline Dodgson-Katiyo 2016. Editorial. Leaving Home/Returning Home. Migration and Contemporary African Literature. Teoksessa *Diaspora and Returns in Fiction. African Literature Today*. Toim. Helen Cousins & Pauline Dodgson-Katiyo. Woodbridge: James Currey, 1–11.
- Cresswell, Tim 2006. *On the Move. Mobility in the Modern Western World*. New York: Routledge.

- Cresswell, Tim & Peter Merriman 2013. Introduction. *Geographies of Mobilities – Practices, Spaces, Subjects*. Teoksessa *Geographies of Mobilities. Practices, Spaces, Subjects*. Toim. Tim Cresswell & Peter Merriman. Farnham: Ashgate, 1–15.
- Davidson, Robert, A. 2018. *The Hotel. Occupied Space*. Toronto: Toronto University Press. DOI: 10.3138/9781442690028.
- Despotopoulou, Anna, Vassiliki Kolocotroni & Efterpi Mitsi 2023. Introduction. Teoksessa *Hotel Modernisms*. Toim. Anna Despotopoulou, Vassiliki Kolocotroni & Efterpi Mitsi. New York: Routledge, 1–10. DOI: 10.4324/9781003213079-1.
- Durante, Erica 2020. *Air Travel Fiction and Film. Cloud People*. Cham: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-52651-1.
- Foucault, Michel 2004. Des espaces autres. *Empan* 54(2), 12–19. DOI: 10.3917/empa.054.0012.
- François, Anne M. 2011. *Rewriting the Return to Africa. Voices of Francophone Caribbean Women Writers*. Lanham: Lexington.
- Goyal, Yogita 2010. *Romance, Diaspora, and Black Atlantic Literature*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511770845.
- Greenblatt, Stephen 2010. A Mobility Studies Manifesto. Teoksessa *Cultural Mobility. A Manifesto*. Toim. Stephen Greenblatt, Ines Županov, Reinhard Meyer-Kalkus, Heike Paul, Pál Nyíri & Frederike Pannewitz. Cambridge: Cambridge University Press, 250–53. DOI: 10.1017/CBO9780511804663.
- Green-Simms, Lindsey 2017. *Postcolonial Automobility. Car Culture in West Africa*. Minneapolis: Minnesota University Press. DOI: 10.5749/minnesota/9781517901141.001.0001.
- Griffiths, Melanie, Ali Rogers & Bridget Anderson 2013. Migration, Time and Temporalities. Review and Prospect. COMPAS. [<https://time-issues.org/migration-time-and-temporalities-compas-research-resources-paper/>] (18.01.2024).
- Hannam, Kevin, Mimi Sheller & John Urry 2006. Editorial. Mobilities, Immobilities and Moorings. *Mobilities* 1(1), 1–22. DOI: 10.1080/17450100500489189.
- Harris, Ashleigh 2020. *Afropolitanism and the Novel. De-realizing Africa*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780429280337.
- Herk, Aritha van 2014. Hotel Hades. Teoksessa *Mobile Narratives. Travel, Migration, and Transculturation*. Toim. Eleftheria Arapoglou, Mónika Fodor & Jopi Nyman. New York: Routledge, 139–50.
- Huggan, Graham 2009. *Extreme Pursuits. Travel/ Writing in an Age of Globalization*. Ann Arbor: University of Michigan Press. DOI: 10.3998/mpub.355716.
- Hui, Allison 2016. The Boundaries of Interdisciplinary Fields. Temporalities Shaping the Past and Future of Dialogue between Migration and Mobilities Research. *Mobilities* 11(1), 66–82. DOI: 10.1080/17450101.2015.1097033.
- Kleist, Nuja 2018. Mobility. *African Diaspora* 11, 71–86. DOI: 10.1163/18725465-01101009.
- Ledent, Bénédicte & Daria Tunca 2014. What is Africa to Me Now? *Transition* 113, 1–10. DOI: 10.2979/transition.113.1.
- Mapangou, Dacharly 2021. Voyage des enfants de la postcolonie vers l'ailleurs-paradis. Récits de migration et imagination africaine de l'Occident dans *Le Ventre de l'Atlantique* de Fatou Diome. *Voix plurielles* 18(2), 219–232. DOI: 10.26522/vp.v18i2.3537.
- Marschall, Sabine 2022. Memory, Migration and Travel. Introduction. Teoksessa *Memory, Migration and Travel*. Toim. Sabine Marschall. London: Routledge, 1–23. DOI: 10.4324/9781315180465-1.
- Mattheis, Lena 2021. *Translocality in Contemporary City Novels*. Cham: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-66687-3.
- Matthias, Bettina 2006. *The Hotel as Setting in Early 20th-Century German and Austrian Literature*. New York: Camden House.
- Merriman, Peter & Lynne Pearce 2017. Mobility and the Humanities. *Mobilities* 12(4), 493–508. DOI: 10.1080/17450101.2017.1330853.

- Moji, Polo B. 2019. Home/Land. Diasporic Space and Topologies of Relation in Nimrod's *L'Or des rivières*. Teoksessa *Spaces of Longing and Belonging. Territoriality, Ideology and Creative Identity in Literature and Film*. Toim. Brigitte le Juez & Bill Richardson. Leiden: Brill, 33–48. DOI: 10.1163/9789004402935_004.
- Nayak, Srila 2013. "Nothing in that Other Kingdom". Fashioning a Return to Africa in *Omeros*. *ariel: A Review of International English Literature* 44(2), 1–28. DOI: 10.1353/ari.2013.0015.
- Olaussen, Maria 2009. Africa Writing Europe. An Introduction. Teoksessa *Africa Writing Europe. Opposition, Juxtaposition, Entanglement*. Toim. Maria Olaussen & Christina Angelfors. Amsterdam: Rodopi, ix–xxxii. DOI: 10.1163/9789042029279.
- Pearce, Lynne 2020. "Text-as-Means" versus "Text-as-End-in-Itself". Some Reasons Why Literary Scholars Have Been Slow to Hop on the Mobilities Bus. *Transfers* (10)1, 76–84. DOI: 10.3167/TRANS.2020.100109.
- Pettinger, Alasdair 2012. "Trains, Boats, and Planes". Some Reflections on Travel Writing and Public Transport. Teoksessa *Travel Writing. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Toim. Tim Youngs & Charles Forsdick. London: Routledge, 127–34.
- Pugliese, Joseph 2009. Crisis Heterotopias and Border Zones of the Dead. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies* 23(5), 663–79. DOI: 10.1080/10304310903183627.
- Quayson, Ato 2014. *Oxford Street, Accra. City Life and the Itineraries of Transnationalism*. Durham: Duke University Press. DOI: 10.1515/9780822376293.
- Ravi, Srilata 2014. Home and the "Failed" City in Postcolonial Narratives of "Dark Return". *Postcolonial Studies* 17(3), 296–306. DOI: 10.1080/13688790.2014.987900.
- Sheller, Mimi, & John Urry 2006. The New Mobilities Paradigm. *Mobilities* 38(2), 207–26. DOI: 10.1068/a37268.
- Short, Emma 2019. *Mobility and the Hotel in Modern Literatures. Passing Through*. Cham: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-22129-4.
- Thomsen, Sigrid, Barbara Gföllner & Birgit Englert 2021. Cultural Mobilities between Africa and the Caribbean. Introduction. Teoksessa *Cultural Mobilities between Africa and the Caribbean*. Toim. Birgit Englert, Barbara Gföllner & Sigrid Thomsen. London: Routledge, 1–13. DOI: 10.4324/9781003152248-1.
- Toivanen, Anna-Leena 2017. Uneasy Homecoming in Alain Mabanckou's *Lumières de Pointe-Noire*. *Studies in Travel Writing* 21(3), 327–345. DOI: 10.1080/13645145.2017.1360276.
- Toivanen, Anna-Leena 2021a. *Mobilities and Cosmopolitanisms in African and Afrodiasporic Literatures*. Leiden: Brill. DOI: /10.1163/9789004444751.
- Toivanen, Anna-Leena 2021b. Aeromobilities of Diasporic Returnees in Francophone African Literatures. *Mobilities* 16(4), 597–611. DOI: 10.1080/17450101.2021.1898913.
- Toivanen, Anna-Leena 2022. Urban Mobilities in Francophone African Return Narratives. Teoksessa *The Routledge Companion to Literary Urban Studies*. Toim. Lieven Aemeel. London: Routledge, 209–222. DOI: 10.4324/9781003124931-18.
- Wihtol de Wenden, Catherine 2017. *La Question migratoire au XXIe siècle. Migrants, réfugiés et relations internationales*. Paris: Presses de SciencesPo.
- Williams, Piper Kendrix 2006. The Impossibility of Return. Black Women's Migration to Africa. *Frontiers: A Journal of Women Studies* 27(2), 54–86. DOI: 10.1353/fro.2007.0009.
- Wilson, Helen F. 2010. Passing Proximities in the Multicultural City. The Everyday Encounters of Bus Passengering. *Environment and Planning A: Economy and Space* 43, 634–49. DOI: 10.1068/a43354.